

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГРИЦАЙ ІРИНА ОЛЕГІВНА

УДК 340.12 : 305

**ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА МЕХАНІЗМ
ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Наливайко Лариса Романівна,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
проректор.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
дійсний член (академік) НАПрН України

Петришин Олександр Віталійович,

Національна академія правових наук України,
Президент;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Колодій Анатолій Миколайович,

Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут ДВНЗ
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
директор;

доктор юридичних наук, професор

Бобровник Світлана Василівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теорії права та держави юридичного факультету.

Захист відбудеться 21 грудня 2018 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ МВС України за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ МВС України (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 20 листопада 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Рівність людей є першоджерелом у забезпеченні справедливого розподілу і користування суспільними благами, формування ефективних соціальних взаємовідносин. Утвердження соціальної рівності є умовою розвитку відкритої держави та громадянського суспільства. Одним із різновидів соціальної рівності є гендерна рівність, яка передбачає забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності.

Ретроспективний аналіз наукової літератури свідчить, що проблематика забезпечення принципу гендерної рівності стала актуальною у світі здавна, проте сучасну наукову оцінку та нові шляхи вирішення вона отримала з середини минулого століття. В українській науковій доктрині різні аспекти принципу гендерної рівності неодноразово розглядалися вченими в радянський період історичного становлення нашої країни, проте крізь призму ідеологічного навантаження. З кінця 1980-х рр. питання гендерного збалансування отримало інший вектор розвитку на вітчизняних просторах з урахуванням досягнень європейських та інших країн світу.

Однак нині у кожній державі світу тією чи іншою мірою існує гендерна асиметрія. Це об'єктивно унеможлиблює повноцінну діяльність публічних структур та розвиток приватної сфери. Відсутність належного механізму забезпечення принципу гендерної рівності поглиблює проблему соціальної несправедливості у суспільстві та, як наслідок, стримує сталий людський розвиток. Тож забезпечення рівності жінок і чоловіків є одним із пріоритетних напрямів становлення сучасної Української держави.

Проблематика забезпечення принципу гендерної рівності та формування відповідного національного механізму викликана світовими політичними процесами, міжнародними зобов'язаннями України, її європейським вибором та іншими чинниками і має суттєве теоретичне й практичне значення для юридичної доктрини та державно-суспільного розвитку.

Фундаментом для проведення дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення стали наукові праці, авторами яких є: В. Авер'янов, Т. Багрій, Ю. Барабаш, Дж. Батлер, Т. Бендас, Дж. Бенджамін, Ш. Берн, С. Бобровник, В. Боняк, Р. Брайдотті, В. Бринцев, А. Венгерів, Дж. Вікс, М. Вітгінг, М. Вітрук, Дж. Волековіц, С. Галактіонов, С. Головатий, Б. Гукс, М. Гультай, Л. Добробог, Дж. Елштайн, Д. Д'Еміліо, Л. Ірігарей, В. Кампо, К. Кілмартін, М. Кімел, С. Кіракосян, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, М. Костицький, В. Лемак, Дж. Мітчелл, К. Мілет, Л. Наливайко, В. Нерсесянц, Р. Овчаренко, К. Пейтмен, М. Пірен, О. Петришин, В. Погорілко, І. Полховська, А. Пухтецька, М. Реррот, О. Савсеріс, С. Серьогін, А. Селіванов, О. Скрипнюк, В. Тацій, В. Тихий, О. Тодика, Ю. Тодика, Р. Хоф, В. Чіркін, В. Шаповал, Н. Шаптала, Ю. Шемшученко, Е. Шоволтер, О. Ярмиш та ін.

У своїх монографічних та дисертаційних роботах досліджували проблеми гендерної рівності з позицій соціології, історії, економіки, політології,

психології, педагогіки, науки державного управління такі науковці: О. Андрієнко, О. Балакірева, Д. Белинська, Т. Бендас, М. Білинська, Г. Бондар Л. Бригаднова, Н. Вавілова, О. Венгер, О. Власова, Є. Вознюк, І. Ворчакова, Г. Герасименко, Н. Грицяк, Г. Дудова, І. Добржанська, Н. Іванова, А. Іовчева, О. Катан, І. Клименко, Н. Ковалішина, О. Коханова, Т. Краснопольська, І. Кресіна, В. Кудря, О. Кулачек, І. Лазар, Г. Легецька, Л. Литвин, А. Лясота, О. Макарова, Т. Марценюк, Т. Мельник, А. Мороз, Л. Надолинська, А. Нежута, В. Новицька, В. Омелянович, О. Піжук, М. Попов, О. Пятов, О. Садовнікова, А. Самакова, М. Скорик, О. Смірнова, Ю. Стребкова, О. Стрельник, С. Сулімова, Т. Ушакова, Т. Фролова, Б. Хьокер, І. Цікул, Ж. Чернова, В. Черняхівська, Ю. Шведа, Н. Шведова, Л. Швець, Д. Шелест, О. Ярош та ін.

У межах правової науки з позицій теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, філософії права та інших юридичних наукових спеціальностей принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення вивчали: О. Андрійко, Н. Аніщук, С. Береза, Н. Болотна, Н. Бондаренко, М. Буроменський, Т. Ганзицька, М. Гордіна, О. Дашковська, Т. Деметрадзе, Ю. Івченко, І. Карамурзова, Н. Ковалішина, О. Костенко, І. Котюк, А. Кочетков, М. Крочук, К. Левченко, Л. Леонтєва, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, І. Полховська, З. Ромовська, О. Руднева, І. Сабітова, А. Слатвицька, Г. Федькович, Г. Христова, В. Чвикалов, Н. Чередніченко, К. Чижмарь, І. Шульженко та ін. Проте стрімкий розвиток світових процесів загалом та в Україні зокрема потребує нагального комплексного теоретичного осмислення цієї проблематики крізь призму політичної, соціальної, економічної та культурної систем, враховуючи їх взаємозалежність.

Теорія та практика механізму забезпечення принципу гендерної рівності характеризуються суперечливістю, багатогранністю та динамічністю. Дослідження актуалізується тим, що в Україні практично не створено науково обґрунтованої теорії принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення. Тому вивчення цієї проблематики у межах науки теорії держави і права створить ефективну теоретичну базу для належної реалізації принципу гендерної рівності в Україні. Акумулявання напрацювань попередників надасть можливість визначити основні проблеми та пріоритети на найближчу та віддалену перспективу у цій сфері; сформулювати пропозиції щодо дієвих заходів, спрямованих на забезпечення принципу гендерної рівності.

Нормативну основу дослідження складає законодавство України (закони України; підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні нормативно-правові договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України) та зарубіжних держав.

Науково-теоретичною основою дисертації є теоретико-методологічні розробки та монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, які належать до різних наукових напрямів та шкіл: філософії, соціології, історії, економіки, політології, юриспруденції та ін.

Емпіричною основою дослідження є матеріали нормотворчої практики органів публічної влади; вітчизняна судова практика та рішення Європейського

суду з прав людини за темою дослідження; рейтинги національних та міжнародних організацій рівня забезпечення гендерної рівності в Україні та інших державах; статистичні матеріали; довідкові видання тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки в Україні на 2016-2020 рр., затверджених постановою Загальних зборів НАПрН України 03 березня 2016 р.; Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України 24 лютого 2016 р.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України 12 січня 2015 р. № 5/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України 25 серпня 2015 р. № 501; Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України 11 квітня 2018 р. № 273; загальноуніверситетської теми наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (державний реєстраційний номер 0112U003550, затверджено 28 травня 2012 р.)

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є розробка та обґрунтування на доктринальному рівні цілісної теорії принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення з позицій науки теорії держави і права. Для досягнення зазначеної мети у дисертації поставлено такі задачі:*

- розкрити зміст принципу гендерної рівності та проаналізувати його у системному взаємозв'язку із суміжними поняттями;
- провести комплексний аналіз доктринальних досягнень вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері забезпечення принципу гендерної рівності та взаємопов'язаних із ним явищ;
- сформулювати авторську дефініцію та розкрити систему методології дослідження принципу гендерної рівності;
- визначити та охарактеризувати механізм забезпечення принципу гендерної рівності: його поняття, ознаки та складові;
- розкрити зміст нормативно-правової складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності, її систему та проблеми реалізації;
- визначити систему суб'єктів інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності та виявити недоліки в їх функціонуванні у досліджуваному напрямі;
- окреслити сучасні проблеми, шляхи їх вирішення та тенденції розвитку гендерної політики в Україні у цілому та на регіональному рівні зокрема; розкрити визначення та співвідношення термінів «гендерна політика», «державна гендерна політика», «муніципальна гендерна політика»;
- розкрити проблеми забезпечення механізму принципу гендерної рівності в парламенті та сформулювати пропозиції щодо їх вирішення;

- визначити особливості інтеграції жінок у військову сферу різних держав світу та дослідити проблеми залучення й перебування їх на військовій службі у Збройних Силах України;
- розкрити особливості впровадження гендерного бюджетування у вітчизняну практику механізму забезпечення принципу гендерної рівності; визначити дефініції термінів «гендерний бюджет», «гендерно орієнтований бюджет», «гендерно чутливий бюджет», «гендерно відповідальний бюджет», «гендерне бюджетування»; охарактеризувати гендерно бюджетний аналіз у забезпеченні принципу гендерної рівності;
- визначити мету, завдання, зміст та етапи реалізації гендерно-правової експертизи у механізмі забезпечення принципу гендерної рівності;
- розкрити теоретико-правові аспекти гендерно обумовленого насильства, сформулювати авторську дефініцію та надати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання запобігання і протидії гендерно обумовленому насильству;
- розкрити проблематику гендерно обумовленого насильства в умовах військового конфлікту на Сході України та обґрунтувати можливі шляхи її вирішення;
- проаналізувати механізм протидії гендерно обумовленому насильству в зарубіжних країнах та запропонувати шляхи його подолання в Україні;
- виокремити сучасні проблеми та тенденції забезпечення принципу гендерної рівності на рівні місцевого самоврядування у різних сферах;
- визначити роль громадських організацій та засоби їх впливу на державну політику у забезпеченні принципу гендерної рівності; здійснити їх наукову класифікацію за напрямками діяльності у досліджуваній сфері;
- проаналізувати практику Європейського суду з прав людини та розкрити проблеми у діяльності органів судової влади України у забезпеченні принципу гендерної рівності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення принципу гендерної рівності.

Предмет дослідження – теоретико-правова характеристика принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнофілософські підходи, загальнонаукові, спеціальні та власні методи правознавства. За допомогою *діалектичного підходу* визначено сутність принципу гендерної рівності як теоретико-правового явища, що перебуває у постійному русі; низку протиріч у механізмі забезпечення принципу гендерної рівності (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3). *Синергетичний підхід* використано для характеристики механізму забезпечення принципу гендерної рівності як складної, проте, відкритої системи (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Комунікативний підхід* використано для збалансування публічних і приватних інтересів та потреб жінок і чоловіків (розділи 3, 4). Застосування *герменевтичного підходу* уможливило адекватну та об'єктивну інтерпретацію вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері гендерної рівності (підрозділи 2.2, 2.3, 3.4,

3.5, 5.1, 5.3). Застосування *системного підходу* сприяло систематизації та узагальненню наявних у науковій сфері поглядів щодо принципу гендерної рівності (підрозділ 1.2). *Аксіологічний підхід* використано для визначення місця та ролі принципу гендерної рівності у розвитку демократичної держави та громадянського суспільства (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 5.1, 5.2, 5.3). *Функціональний метод* застосовано для дослідження взаємовпливу та взаємозалежності складових механізму забезпечення принципу гендерної рівності у динаміці (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Статистичний метод* використано для збирання та опрацювання емпіричної бази пізнання досліджуваної проблематики (розділи 1-5). *Догматичний метод* використано під час тлумачення нормативно-правових актів на предмет їх відповідності сучасним вимогам принципу гендерної рівності (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 5.1, 5.2, 5.3). *Компаративний метод* надав можливість порівняти особливості механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні та інших державах світу (підрозділи 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 4.3, 5.1, 5.2, 5.3). *Прогностичний метод* сприяв обґрунтуванню можливих напрямів змін у різних сферах життєдіяльності суспільства на основі принципу гендерної рівності. *Метод узагальнення* застосовано у кожному розділі та у загальному контексті для підготовки висновків проведеного дослідження. У процесі дослідження застосовано й низку інших методів пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим комплексним теоретико-правовим дослідженням принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення у вітчизняній юридичній науці, в якому проведено системне опрацювання та формування сучасного розуміння змісту терміна «принцип гендерної рівності» та суміжних явищ, розкрито особливості механізму забезпечення принципу гендерної рівності та подальші шляхи удосконалення його забезпечення на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях, враховуючи міжнародний досвід та європейську інтеграцію України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основними з них є такі.

Вперше:

- методологію дослідження принципу гендерної рівності визначено як логічно побудовану систему наукових принципів, методів, методологічних підходів, парадигм, що у комплексі спрямовані на отримання науково істинних результатів дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення. Система методології дослідження принципу гендерної рівності включає такі рівні: загальнофілософські підходи, загальнонаукові (міждисциплінарні), спеціальні та власні методи правознавства; визначено основні наукові принципи дослідження гендерної рівності та механізму її забезпечення, що утворюють основу проведення наукового пізнання;

- систематизовано наукові праці з гендерної проблематики вітчизняних та зарубіжних вчених філософського, політологічного, соціологічного, історичного, економічного, психологічного, правового та іншого спрямування;

це дозволяє стверджувати, що принцип гендерної рівності є складним комплексним явищем. Динамічність форм існування принципу гендерної рівності надає можливість констатувати його міждисциплінарний та міжгалузевий характер й запропонувати класифікацію наукових напрямів за такими критеріями: за науковими сферами; за галузевою приналежністю (в межах юридичної науки); за темпоральною ознакою; за видами нормативних та науково-практичних матеріалів. Визначено основні напрями дослідження забезпечення принципу гендерної рівності;

- обґрунтовано, що механізм забезпечення принципу гендерної рівності – це складна, структурована, динамічна, комплексна система, що через нормативно-правову та інституційну (організаційно-правову) складові цілеспрямовано забезпечує і впроваджує в усі сфери суспільного життя принцип гендерної рівності. Його ознаками є: правова регламентованість; системність, логічність і функціональний зміст; динамізм і стабільність; цілеспрямованість; гарантованість; постійний характер і ефективність;

- нормативно-правову складову механізму забезпечення принципу гендерної рівності представлено системою взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних норм права, що знаходить своє об'єктивне відображення у системі чинного законодавства, а саме: закони України; підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні нормативно-правові договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

- інституційну (організаційно-правову) складову механізму забезпечення принципу гендерної рівності репрезентовано такими групами суб'єктів: 1) орган законодавчої влади та його інституції (Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини); 2) глава держави та його інституції (Президент України, Уповноважений Президента України з прав дитини); 3) органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики); 4) органи судової влади та конституційної юстиції (Конституційний Суд України та система судів загальної юрисдикції); 5) правоохоронні та правозахисні органи (прокуратура; адвокатура); 6) органи місцевого самоврядування; 7) інститути громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, благодійні та релігійні організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, територіальні громади та органи самоорганізації населення, засоби масової інформації, невідприємницькі товариства і установи тощо); 8) міжнародні та регіональні спеціалізовані установи, представництва, фонди та програми, акредитовані в Україні; 9) підприємства, установи і організації різних форм власності та ін. З метою упорядкування системи суб'єктів, які здійснюють забезпечення принципу гендерної рівності, запропоновано низку змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

- розмежовано поняття «гендерний бюджет» та «гендерне бюджетування», визначено їх зміст. Основним компонентом роботи з гендерно орієнтованого бюджетування є гендерний бюджетний аналіз. Мета гендерного

бюджетного аналізу полягає у проведенні оцінювання остаточних результатів здійснення витрат державного та місцевого бюджетів; підготовці аналітично-інформаційних матеріалів обґрунтування запланованих показників, що подаються на етапі підготовки бюджету; визначення потенційно негативних чинників впливу на виконання бюджету та ефективності його реалізації. Комплексний гендерний аналіз бюджетного процесу – основа ефективного виконання місцевих бюджетів та державного бюджету, враховуючи загальні та гендерні особливості, потреби й інтереси жінок і чоловіків. Цей метод дозволяє встановлювати кількісні цілі для розпорядників бюджету та дає змогу виділяти кошти для досягнення цих цілей;

- визначено гендерно-правову експертизу як невід'ємну частину правового аналізу нормативних актів, що спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок і полягає у встановленні наявності дискримінаційних за ознакою статі правових норм чи таких норм, що можуть призвести до обмеження чи переваги однієї статі над іншою у майбутньому. З метою удосконалення процедури здійснення гендерно-правової експертизи запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 3 Інструкції з проведення гендерно-правової експертизи від 12 травня 2006 р., доповнивши її таким змістом: «Гендерно-правова експертиза проводиться поетапно: 1) перший етап – співвідношення положень проекту нормативно-правового акта з національним, міжнародним законодавством, яке регулює питання, пов'язані з принципом забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та зі складовими частинами принципу гендерної рівності (рівними правами, обов'язками, можливостями, рівними партнерськими відносинами); 2) другий етап – проведення гендерного аналізу (визначення сфери соціальних відносин, які будуть регулюватись вказаним проектом нормативно-правового акта; визначення гендерно-соціального прогресу (за умови прийняття проекту нормативно-правового акта); 3) третій етап – підготовка та складання висновку за результатами проведеної експертизи; 4) четвертий етап – здійснення моніторингу нормативно-правового акта (у разі позитивного висновку експерта та прийняття нормативно-правового акта)»;

удосконалено:

- положення, що світовий досвід впровадження принципу гендерної рівності у військове середовище можна визначити у вигляді сучасних стратегій інтеграції жінки в армію на чотирьох рівнях: політичному, економічному, інституціональному, соціальному. Розкрито дискредитуючі чинники у ЗСУ на законодавчому рівні, які обмежують можливості жінок порівняно з чоловіками;

- науковий підхід необхідності ввести інститут медіації між гендерно вразливими групами населення, у тому числі національними меншинами, та місцевою владою, різними соціальними та медичними установами тощо. Вирішення матеріально-фінансових питань потребує залучення міжнародних донорів, які також зацікавлені у становленні в Україні соціальної правової держави з розвиненими територіальними громадами;

- визначення поняття «гендерно обумовлене насильство»: це дії або бездіяльність однієї особи (групи осіб) щодо іншої (групи осіб), спрямовані на відтворення гендерних ролей у соціумі через погіршення становища чоловіка/жінки в усіх сферах життєдіяльності та призводять до порушення прав людини, підриваючи як здоров'я та гідність індивіда, так і безпеку, економічну, соціальну стабільність нації. Це визначення доречно викласти в абз. 7 ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

- положення щодо визначення поняття механізму протидії гендерно обумовленому насильству: сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють його структуру та функціонально спрямовані на досягнення основної мети – подолання різних форм насильства, виявлення та припинення його проявів у всіх сферах життєдіяльності людини, поновлення законних прав та інтересів осіб, які зазнали насильства, усунення наслідків останнього;

- пропозиції та рекомендації до чинного законодавства, спрямовані на запобігання та протидію гендерно обумовленому насильству (доповнити ст. 21² Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» відповідним положенням та статтею «Протидія гендерно обумовленому насильству» Кодекс України про адміністративні правопорушення);

- положення п. 5 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеві вибори» слід викласти у такій редакції: «5) виборчого списку кандидатів у депутати від місцевої організації партії, який має представляти не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів однієї статі, за формою, затвердженою Центральною виборчою комісією, на паперових носіях, підписаних керівником місцевої організації партії, засвідчених печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, та в електронному вигляді»;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо визначення поняття «принцип гендерної рівності»: сукупність обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності щодо встановлення гендерної справедливості в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя і забезпечують розвиток правової держави й громадянського суспільства. Принцип гендерної рівності є складним системним суспільним явищем, в основі якого лежать правові, політичні, соціальні, економічні, етнічні, культурологічні й інші чинники; змістовної наповненості та співвідношення термінів «гендерна рівність», «гендерна дискримінація», «гендерна демократія», «паритетна демократія» та ін.;

- положення щодо розуміння понять «гендерна політика», «державна гендерна політика», «муніципальна гендерна політика». Одним із критеріїв розмежування вказаних явищ запропоновано визначити суб'єктний склад. Суб'єктами гендерної політики є органи публічної влади; інститути громадянського суспільства; міжнародні організації. Суб'єктами державної гендерної політики є органи державної влади (центральні та місцеві).

Суб'єктами муніципальної гендерної політики виступають: населення відповідної території (територіальна громада); суб'єкти владних повноважень в органах місцевого самоврядування. Систематизовано основні проблеми у формуванні та здійсненні державної гендерної політики на рівні регіонів; запропоновано шляхи вирішення неефективності її здійснення;

- науковий підхід забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті шляхом бронювання певної кількості керівних посад за жінками у Верховній Раді України, що передбачає ч. 4 ст. 81 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» викласти в такій редакції: «Квоти розподілу посад голів комітетів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів визначаються пропорційно від кількісного складу депутатських фракцій (депутатських груп) до фактичної чисельності народних депутатів у порядку, встановленому Верховною Радою, з обов'язковим дотриманням принципу гендерної рівності»;

- положення про високу вразливість жінок в умовах воєнних конфліктів, зокрема і на Сході України, та причини нечисленних випадків звернень жінок, які стали жертвами гендерно обумовленого насильства, серед яких: непоінформованість; відсутність (обмежений доступ) у населених пунктах відповідних провайдерів послуг; недовіра до персоналу психологічних закладів та правоохоронців тощо;

- доктринальні положення щодо класифікації громадських організацій у забезпеченні принципу гендерної рівності за такими критеріями: за сферою діяльності; за статусом чи територією діяльності; за кількістю членів; залежно від мети створення та діяльності та ін. Громадські організації у контексті забезпечення принципу гендерної рівності можуть здійснювати безпосередній, консультативний, інноваційний, наглядовий вплив на державну політику;

- науковий аналіз судових рішень Європейського суду з прав людини, пов'язаних з гендерною дискримінацією, дозволив їх умовно поділити на такі групи: рішення з гендерної дискримінації у трудових спорах; сексуальні домагання; сімейне право; соціальне і пенсійне забезпечення; адміністративні спори; надання належної медичної допомоги; домашнє насильство та гендерно обумовлене насильство. У діяльності органів судової влади відсутні єдині критерії застосування практики ЄСПЛ. У контексті цього виокремлено такі підходи: застосування у нерозривній єдності норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її тлумачення ЄСПЛ; використання практики ЄСПЛ як одного із аргументів обґрунтування позиції органів судової влади, що формується на основі норм вітчизняного законодавства. Ефективний судовий захист прав і свобод жінок та чоловіків у гендерно чутливих справах можуть здійснювати судді, обізнані у питаннях гендерної рівності та недискримінації, що вимагає включити відповідні навчальні дисципліни до навчальних програм підготовки суддів.

Особистий внесок здобувача Дисертаційна робота виконана здобувачем самостійно. Наукові положення та висновки дисертації, що виносяться на захист, одержані автором особисто та ґрунтуються на його власних

дослідженнях. У колективній монографії «Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine» (Розділ. Gender equality principle in the state gender policy: practice of Ukraine and EU member states (підготовлено одноособово)) авторськими є положення щодо ретроспективного аналізу термінології у сфері гендерної політики, визначення її дефініції та співвідношення із суміжними поняттями, систематизації проблем та шляхів удосконалення реалізації державної гендерної політики; у співавторстві з Л. Наливайко опубліковано розділ у колективній монографії «Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади» (Розділ. Забезпечення принципу гендерної рівності на місцевому рівні в Україні: проблеми теорії та практики), в якому дисертантом проведено аналіз забезпечення принципу гендерної рівності в економічній, соціальній, політичній сферах на місцевому рівні, розкрито проблеми судового правозастосування в аспекті ч. 3 ст. 4 Закону України «Про місцеві вибори», запропоновано внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 38 вказаного Закону, обґрунтовано ідею введення інституту медіації; тези доповіді «Державна гендерна політика в Україні та країнах-членах ЄС», в яких дисертанту належить визначення суб'єктів гендерної політики, порівняльний аналіз парламентів України та європейських країн крізь призму гендерного збалансування; тези доповіді «Забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні в контексті гендерної рівності», в яких дисертант визначає проблеми нормативно-правового забезпечення політичних прав жінок і чоловіків. Наукові ідеї, які належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися. Наукові положення і результати, що виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувача, повторно на захист не виносяться.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження тематики принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення (акт впровадження у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 30 січня 2018 р.);

– у законотворчій діяльності – висновки та основні положення дисертації можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та розробки нових нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання забезпечення принципу гендерної рівності;

– у правозастосуванні – у діяльності органів державної влади, у процесі судового розгляду та вирішення судовими органами юридичних спорів щодо порушення рівності прав жінок та чоловіків, гендерно обумовленого насильства (акт впровадження у діяльність Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 19 травня 2018 р. № 1);

– у навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави і права», «Європейське антидискримінаційне право», «Неурядові правозахисні організації», «Практика Європейського суду з прав людини», «Основи теорії гендеру» та ін.; під час підготовки підручників,

навчальних посібників, розробки навчально-методичних матеріалів із вказаних дисциплін (акт впровадження у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 07 лютого 2018 р.);

– у діяльності громадських організацій – при взаємодії громадських організацій, їх співробітництві з органами публічної влади у забезпеченні принципу гендерної рівності (акт впровадження у діяльність Громадської організації «WOMEN plus» від 26 квітня 2018 р. № 1).

– у просвітницькій і правовиховній діяльності – для підвищення правосвідомості суспільства, поінформованості з актуальних питань забезпечення принципу гендерної рівності.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження були оприлюднені на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «Соціологічні проблеми права: польська соціологія права ХІХ-ХХ ст.» (Київ, 2016); «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.» (Запоріжжя, 2017); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Ужгород, 2017); «Законність і правопорядок у сучасному суспільстві» (Київ, 2017); «Inovacia pravne veda v procese evropskej integracie» (Sladkovicovo, 2017); «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (Запоріжжя, 2017); «Juridica stiintifica in conditiile de integrare Europeana Ucraina si Moldova: repere moderne de dezvoltare juridica» (Chisinau, 2017); «Актуальні проблеми правової політики України в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 2017); «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (Херсон, 2017); «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 2017; 2018); «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів» (Запоріжжя, 2017); «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (Херсон, 2017); «Innovative research of legal regulation of public administration» (Lublin, 2017); «Urgent problems of Law on the modern stage of statehood development» (Lublin, 2017); «Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум» (Одеса, 2017); «Jurisprudenta – componenta fundamentala a proceselor integrationale si a comportamentului legal contemporan» (Chişinau, 2017); «Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice» (Lublin, 2018); «The development of legal sciences: problems and solutions» (Kaunas, 2018); *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Норми права: соціологічні та філософські проблеми конституційної реформи» (Київ, 2015); «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (Одеса, 2017); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Дніпро, 2017; 2018); «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (Херсон, 2017); «Юриспруденція в теорії і на практиці: питання вдосконалення правової грамотності» (Запоріжжя, 2017); «Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі» (Дніпро, 2017); *регіональній науково-практичній конференції* «Теоретико-прикладні

проблеми правового регулювання в Україні» (Львів, 2017); *наукових семінарах та круглих столах*: «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (Львів, 2016); «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (Дніпро, 2016; 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дослідження викладено у 58 наукових роботах, з яких: 1 – одноособова монографія, 2 – колективні монографії, 25 – статті у наукових фахових виданнях, з яких 6 – статті у зарубіжних фахових виданнях, 30 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, що включають сімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (1007 позицій на 96 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 544 сторінки, з них основний текст – 400 сторінок, додатки – 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність та стан наукової розробки, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету та завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито теоретичну, нормативну та емпіричну основи дослідження, наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів, кількість публікацій, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Принцип гендерної рівності: теоретичні та методологічні аспекти» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Поняття принципу гендерної рівності та його взаємозв'язок із суміжними термінами»* наголошено, що формування та розвиток знань про гендерну рівність потребує поглибленого осмислення основоположних засад – категорій та термінів у сфері гендерної проблематики. Науково-теоретичний інтерес для вітчизняної юриспруденції становить розгляд таких ключових термінів, як «гендерна рівність», «принцип гендерної рівності», «гендерна дискримінація», «гендерна демократія», «паритетна демократія» тощо. Аналіз вказаних явищ у їх взаємозв'язку забезпечить утворення єдиного поняттєво-категоріального апарату та сприятиме підвищенню якості правотворчості.

Наголошено, що фундаментальними поняттями у розглядуваній сфері є рівність та гендер. Рівність – це створення однакових умов та можливостей для кожного. Акцентовано на історичному аспекті інтегрування терміна «гендер» у суспільний та науковий дискурс і його співвідношенні із терміном «стать», що відображає біологічний аспект життєдіяльності людини, гендер – соціальний. Гендерна рівність передбачає створення та використання єдиних правових засобів для жінок та чоловіків; можливе передбачення винятків в окремих випадках (позитивна дискримінація). Визначено, що у науці використовують різні терміни – «принцип гендерної рівності», «принцип рівності статей», «принцип рівноправ'я жінок і чоловіків» та ін., які мають фактично єдине

змістовне наповнення. Враховуючи проведений семантичний аналіз, вважаємо найбільш вірним застосування терміна «принцип гендерної рівності». Підкреслено, що принцип паритетної демократії є обов'язковим компонентом у системі принципів демократії; гендерна демократія виступає основою забезпечення рівності прав і свобод людини у гендерному аспекті.

У підрозділі 1.2 «Наукові дослідження у сфері принципу гендерної рівності: сучасний стан та тенденції» підкреслено, що тематика забезпечення принципу гендерної рівності є однією із найбільш затребуваних та спірних у сучасному науковому дискурсі. Проміжок часу з кінця ХХ ст. й донині виявився якісним етапом для постановки нових важливих стратегій з метою подальшої ефективної реалізації принципу гендерної рівності.

Констатовано, що нині в Україні та у більшості країн світу існує розрив між жінками і чоловіками у державно-політичній сфері, де забезпечення гендерного балансу є фундаментом його існування в інших сферах життя суспільства. Ефективна реалізація ідей гендерної рівності потребує напрацювання стратегічних орієнтирів на перспективу з метою запобігання появи та ліквідації існуючих умов для домінування одних суб'єктів за рахунок обмеження прав і свобод інших. Консолідація міжнародних, регіональних та державних організацій пришвидшить досягнення стандартів принципу гендерної рівності на всіх рівнях. Об'єктивне переосмислення минулих здобутків та конструктивний підхід – головне у вирішенні існуючих проблем та уникнення їх у майбутньому у досліджуваній сфері. У контексті цього запропоновано авторську класифікацію наукових позицій у досліджуваній сфері; визначено перспективні напрями пізнання принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення.

У підрозділі 1.3 «Методологія дослідження принципу гендерної рівності: поняття та характеристика» акцентовано, що важливою складовою проведення об'єктивного наукового дослідження принципу гендерної рівності є методологія. Розгляд проблематики методології дослідження принципу гендерної рівності сприятиме послідовному та системному реформуванню механізму його забезпечення. Враховуючи особливий характер принципу гендерної рівності, саме міждисциплінарний та міжгалузевий підходи до його пізнання знаходяться в основі вивчення досліджуваної тематики.

Підкреслено, що методологія пізнання принципу гендерної рівності є індивідуальною та унікальною. Його вивчення вимагає застосування широкого кола принципів, методологічних підходів і методів наукового пізнання, що зумовлюється специфікою предмета дослідження. Тематику принципу гендерної рівності складають: сукупність загальних та спеціальних норм права, пов'язані з ними відносини, що виникають у суспільстві; наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених; національні традиції, що формувалися протягом тривалого періоду і мають значний вплив на розвиток гендерної рівності. Вказані елементи у своєму комплексі формують нову правову дійсність, яка потребує наукового супроводу на основі дієвої у своїй сукупності

методологічної бази. Методологія дослідження принципу гендерної рівності має складну внутрішньо організовану систему.

Розділ 2. «Загальнотеоретична характеристика механізму забезпечення принципу гендерної рівності та його елементів» передбачає три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: поняття, ознаки та загальна характеристика елементів»* підкреслено, що всебічне гарантування прав людини є об'єктивно можливим за умови існування діючого механізму забезпечення принципу гендерної рівності. В Україні прийнято систему різних за змістом нормативно-правових актів, які встановлюють рівність чоловіків і жінок, закріплюють повноваження державних інституцій у сфері забезпечення гендерної рівності, сприяють включенню інститутів громадянського суспільства в цей процес на добровільних засадах. Однак до цього часу в Україні не вироблено ефективного, цілісного механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Правове забезпечення гендерної рівності в сучасній правовій державі має базуватися на ефективному законодавстві, що об'єктивує принципи справедливості, гідності, рівності. Важливим є врахування міжнародних стандартів під час розроблення національного законодавства у сфері гендерної рівності. Закріплений у нормативно-правових актах принцип гендерної рівності не буде реальним без його систематичного впровадження у суспільне життя через діяльність держави та громадськості. У зв'язку з цим розроблено теорію механізму забезпечення принципу гендерної рівності, розкрито його поняття, ознаки, структуру. Визначення поняття механізму забезпечення принципу гендерної рівності сприяло детальному дослідженню та структуруванню його ознак. До структури механізму забезпечення принципу гендерної рівності запропоновано віднести нормативно-правову та інституційну (організаційно-правову) складові.

У підрозділі 2.2 *«Нормативно-правова складова механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні»* обґрунтовано, що актуальність дослідження нормативно-правової складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності зумовлене сучасним етапом реформування державно-правової дійсності з метою приведення її до вимог принципів гуманізму і справедливості. Формування нормативно-правової складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні не є комплексним та структурним процесом.

Наголошено, що конституційно-правові засади принципу гендерної рівності є конкретними і чіткими, проте законодавство має розгалужений характер. У процесі формування вітчизняної нормативно-правової складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності Україна має орієнтуватися на провідну міжнародну практику, оскільки приєдналась до переважної більшості міжнародних актів у цій сфері. Проблема забезпечення принципу гендерної рівності ускладнена через неналежне виконання/ігнорування рекомендацій міжнародних організацій. Узагальнено,

що закріплення правового статусу чоловіків і жінок за єдиним підходом не вирішує проблему забезпечення реального стану гендерної рівності у суспільстві. За відсутності у законодавстві заходів позитивної дискримінації та обмеженого застосування позитивних дій гарантувати комплексний захист прав і свобод чоловіків і жінок є неможливим.

У підрозділі 2.3 «Теоретико-правовий аналіз інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності» акцентовано, що в Україні не сформовано чіткої, комплексної системи суб'єктів, які здійснюють впровадження принципу гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, тобто інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності.

Визначено, що умовою гарантування принципу гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя є скоординована діяльність системи уповноважених суб'єктів. В Україні ці інституції не упорядковані на законодавчому рівні, тому не діють узгоджено. Відсутність координації в інституційній (організаційно-правовій) складовій механізму забезпечення принципу гендерної рівності призводить до того, що її суб'єкти не працюють на досягнення єдиної мети. Основою формування національної інституційної (організаційно-правової) складової є чітке розуміння, які суб'єкти можуть до неї входити та здійснювати забезпечення принципу гендерної рівності. З урахуванням цього всіх суб'єктів, що входять до інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності, поділено на групи. Їх систематизація сприятиме визначенню та законодавчому закріпленню конкретних функцій і повноважень у цій сфері. Для з'ясування змісту та умов ефективності інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності проаналізовано діяльність її елементів та запропоновано шляхи подолання існуючих проблем у цій сфері.

Розділ 3. «Діяльність органів державної влади у сфері забезпечення реалізації принципу гендерної рівності» містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Гендерна політика в Україні: еволюція, поняття, шляхи підвищення ефективності» визначено, що в Україні постала проблема розробки та впровадження гендерної політики, що є важливим виміром соціальної структури суспільства. Об'єктивний розвиток дієвої гендерної політики є основою цивілізаційного прогресу українського та будь-якого іншого суспільства.

Підкреслено, що в історичному аспекті в українській та зарубіжній дослідній літературі, міжнародних документах, нормативно-правових актах різних країн світу в аспекті гарантування державою гендерного балансу застосовувалася різна термінологія. Спочатку акцентувалося переважно на правах жінок. У різних джерелах використовувалися такі поняття, як: «політика в інтересах жінок», «(державна) політика щодо жінок», «жіноча політика» та ін. Згодом, дослідники, публічні діячі та інші почали уживати більш змістовно наповнені дефініції: «політика в інтересах рівності», «(державна) політика досягнення рівних прав та можливостей», «гендерна політика», «державна

політика забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика», «муніципальна гендерна політика» тощо. Сформульовано дефініції термінів «гендерна політика», «державна гендерна політика», «муніципальна гендерна політика», головним критерієм розмежування яких запропоновано визначити суб'єктний склад. Акцентовано, що неузгодженість дій у процесі здійснення гендерної політики зменшує можливості чоловіків і жінок для їх самореалізації та сталого людського розвитку. Визначено основні проблеми та шляхи їх вирішення у реалізації гендерної політики.

У підрозділі 3.2 «Забезпечення принципу гендерної рівності в парламенті» наголошено, що соціально-економічна трансформація українського соціуму та європейська інтеграція потребує від держави формування паритетного парламенту. Позитивно, що з кожним скликанням кількість та активність жінок у парламенті України зростає, однак їх вплив на законодавчий процес залишається на низькому рівні. Неефективне використання політичного потенціалу жінок веде до збереження напруги на рівні міжособистісного спілкування, інституційних відносин і в цілому між громадянами і державою.

Дослідивши досвід зарубіжних країн у забезпеченні принципу гендерної рівності у парламенті, з'ясовано, що значна кількість держав обрали для себе принцип квотування. Квоти гарантують, що заздалегідь задана кількість кандидатів-жінок буде включена до складу списків кандидатів на вибори. Забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті України сприяло виокремленню етапів реформування політичної системи у цьому напрямі. Окрему увагу зосереджено на гендерній асиметрії у комітетах, де керівні посади займають переважно чоловіки, що обмежує можливість жінок впливати на прийняття політичних рішень. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства з метою вирішення цієї проблеми.

У підрозділі 3.3 «Принцип гендерної рівності у діяльності збройних сил» наголошено, що служба жінок в армії має тривалу історію, проте дискусії щодо фемінізації армії тривають навіть у тих країнах, які достатньою мірою забезпечують гендерну рівність. Жінки проходять службу на добровільній основі, але у деяких державах процедура проходження жінками військової служби є обов'язковою. Національні армії світу мають як загальні, так і відмінні риси. У більшості держав незалежно від їх типу (закритий чи відкритий) жінки обирають військову професію у зв'язку з такими основними чинникам: престижність; високе або достатнє соціально-економічне забезпечення; безпосередня потреба соціальної самореалізації жінки.

Констатовано, що хоча обмеження прав жінок-військовослужбовців нині є мінімізованим, однак цілковитого дотримання принципу гендерної рівності у цьому аспекті не досягнуто. Незважаючи на збільшення кількості жінок у Збройних Силах України, національне законодавство у сфері безпеки та оборони ставиться до представників різних статей неоднаково. Внаслідок змін суттєво розширено перелік бойових посад для військовослужбовців-жінок, які проходять військову службу за контрактом.

У підрозділі 3.4 «Гендерне бюджетування у механізмі забезпечення принципу гендерної рівності» визначено, що інтеграція гендерної складової у бюджетний процес та переструктурування доходів та витрат таким чином, щоб потреби жінок та чоловіків були відповідно представлені у статтях бюджету, є провідними засобом забезпечення принципу гендерної рівності. На початку 2000 р. понад 40 країн світу тією чи іншою мірою застосували стратегію гендерного бюджетування. Багато держав почали реалізацію гендерних бюджетів як пілотних проєктів і в окремих країнах такі проєкти досягли успіхів. Нині понад 90 країн світу впроваджують різні гендерні бюджетні ініціативи. Досвід багатьох країн свідчить, що гендерно орієнтоване бюджетування сприяє підвищенню ефективності державних витрат, якості програм та послуг для населення, темпів економічного розвитку.

Наголошено, що в Україні гендерне бюджетування перебуває на стадії вивчення та запровадження у національну систему. Відсутність єдиного загальнодержавного стратегічного документа, який би визначав необхідність здійснення гендерно орієнтованого бюджетування та закріпив методологічне підґрунтя його реалізації, стримує цей процес. Гендерно орієнтоване бюджетування як технологія може застосовуватися на державному, регіональному, місцевому рівнях та в окремих сферах. Гендерні бюджети не є окремими для жінок і чоловіків, це засіб інтегрування гендерних аспектів до державної політики та бюджетів різних управлінь, відділів і закладів. Діяльність, пов'язана з гендерним бюджетуванням, передбачає цілу низку різних заходів, включаючи наукові дослідження, інформування громадськості, адвокаткування, моніторинг, навчання, а також аналіз і розробку політики і стратегій. Важливим є адаптування ефективних міжнародних методик гендерно орієнтованого бюджетування.

У підрозділі 3.5 «Гендерна експертиза у механізмі забезпечення принципу гендерної рівності» визначено, що істотно підвищити якість законопроєктів, проаналізувати можливі наслідки впливу законів і знайти в них недоліки дозволить правова експертиза, невід'ємною частиною якої є гендерно-правова експертиза. Ключовою проблемою є удосконалення механізму (процедури) здійснення гендерно-правової експертизи, а саме її етапів. Враховуючи, що фахівцями Міністерства юстиції України більше 10 років здійснюється гендерно-правова експертиза, модернізації механізму її реалізації на законодавчому рівні не проводилось. З метою удосконалення законодавства України щодо паритетного становища чоловіків та жінок доцільно ввести дворівневу систему проведення гендерно-правової експертизи: на першому рівні – дослідити питання необхідності гендерно-правової експертизи всіх нормативно-правових актів (чи регулює питання, пов'язані з принципом забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків) – головний розробник; на другому – власне здійснення гендерно-правової експертизи (зі складанням відповідного висновку і прийняттям процедурних дій щодо виправлення, за наявності невідповідностей національному законодавству, яке регулює питання, пов'язані з принципом забезпечення рівних прав та

можливостей жінок та чоловіків) – Міністерство юстиції України. Опрацьований матеріал дозволив сформулювати авторський підхід щодо обов'язкових етапів здійснення гендерно-правової експертизи для формування гендерного паритету на законодавчому рівні.

Розділ 4. «Гендерно обумовлене насильство як порушення принципу гендерної рівності: проблеми теорії та практики» включає три підрозділи.

У підрозділі 4.1 *«Гендерно обумовлене насильство: поняття та правове регулювання запобігання і протидії в Україні»* наголошено, що гендерно обумовлене насильство – явище, що стосується кожної країни та усіх верств населення. Вперше на законодавчому рівні було закріплено саме термін «насильство за ознакою статі», однак нормативно-правові акти, які діяли до набуття чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на сьогодні так і не були приведені у відповідність вимогам п. 4 Прикінцевих положень цього Закону. У різних підзаконних нормативно-правових актах використовується термін «гендерне насилля» та ін., що призводить до проблем, які виникають під час тлумачення таких актів. На доктринальному рівні визначено три основні підходи до розуміння гендерно обумовленого насильства. Комплексний підхід до аналізу різних джерел сприяв авторському формулюванню визначення поняття «гендерно обумовлене насильство».

Акцентовано, що за останні роки Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на вирішення вказаної проблематики, однак разом із тим вона загострюється, з'являються нові її аспекти та форми. Важливою умовою розвитку українського суспільства є розуміння того, що насильство за ознакою статі відіграє деструктивну роль у його становленні; є перешкодою для взаєморозуміння між чоловіками та жінками, різними соціальними верствами населення. У правовій державі боротьбу з гендерно обумовленим насильством потрібно розпочинати з вирішення соціально-економічних питань. З метою якісного правового врегулювання протидії гендерно обумовленому насильству необхідно внести зміни у соціальне та економічне законодавство. Плідна співпраця представників обох статей, злагоджені зусилля для викорінення в першу чергу традиційних гендерних стереотипів, на яких засноване гендерно обумовлене насильство, є фундаментом у вирішенні цієї проблеми.

У підрозділі 4.2 *«Гендерно обумовлене насильство в умовах військового конфлікту на Сході України»* підкреслено, що ризики гендерно обумовленого насильства зростають в умовах військових конфліктів та гуманітарної кризи. Обмежений доступ до медичних закладів та провайдерів соціально-психологічної підтримки, недоступність правоохоронних органів, низький рівень системи суспільних послуг, що надаються на рівні громад, призводять до посиленої вразливості постраждалих у часи збройних конфліктів. У цих обставинах збільшуються масштаби домашнього насильства, а відсутність звичних умов повсякденного життя визначає передумови для розвитку нових форм гендерно обумовленого насильства. Війна впливає на жінок і чоловіків

по-різному: жінки більш вразливі під час війни і можуть використовуватися як інструмент тиску та залякування.

Обґрунтовано, що політична дестабілізація та розгортання збройного конфлікту на Сході України супроводжувались ескалацією різних форм насильства. Вплив конфлікту на рівень гендерно обумовленого насильства виявляється у зростанні кількості насильницьких ситуацій та числа постраждалих осіб. Більш жорсткі обставини насильницьких дій, з якими стикаються жінки в період конфлікту, супроводжуються загрозами для життя й призводять до більш травматичних наслідків. Гендерні відмінності стають передумовою для психологічного насильства. Наголошено, що застосування сексуального насильства в умовах конфлікту визнано, кодифіковано і переслідується у судовому порядку як одне з найтяжчих порушень норм міжнародного права. Положення міжнародного та національного права надають можливість притягнення винних у скоєнні гендерно обумовлених злочинів під час конфлікту до відповідальності. Насамперед, необхідно зібрати і проаналізувати достатню кількість фактів та свідчень порушень прав людини, щоб надалі простежити діяльність органів державної влади України, відповідальних за допомогу постраждалим від гендерно обумовленого насильства у збройному конфлікті.

У підрозділі 4.3 «Міжнародний досвід протидії гендерно обумовленому насильству» підкреслено, що в юридичній літературі недостатньо уваги приділено засобам протидії гендерно обумовленому насильству. Важливим є конструювання відповідної стратегії механізмів протидії гендерно обумовленому насильству в Україні крізь призму міжнародного досвіду. Вказаний вид насильства розповсюджений в усіх країнах світу та не залежить від системи державного управління, релігії або економічного розвитку. Механізм протидії гендерно обумовленому насильству залежить від історичного досвіду, державного ладу, рівня економіки. Проаналізовано позитивний досвід Іспанії, Італії, Німеччини, Нідерландів, Бельгії, Словаччини, США у протидії гендерно обумовленому насильству. Наголошено, що запобігання гендерно обумовленому насильству потребує комплексного підходу на всіх рівнях суспільства; необхідною є налагоджена міжвідомча взаємодія різних інституцій. Правові та регуляторні структури, які підтримують гендерну рівність, сприяють зменшенню гендерно обумовленого насильства на міжнародному та національному рівнях. У міжнародних та регіональних сферах зацікавлені сторони координують зусилля, щоб досягати систематичних змін у викоріненні гендерно обумовленого насильства.

Аргументовано, що в Україні потрібно розробити та схвалити Національний план дій щодо боротьби з насильством, заснованим на гендері; на законодавчому рівні необхідно розробити комплекс нормативно-правових актів із визначенням механізму взаємодії органів виконавчої влади, які відповідатимуть за протидію гендерно обумовленому насильству. Важливим є запровадження та забезпечення обміну між державами досвідом роботи в умовах дії міжнародних стандартів протидії гендерно обумовленому

насильству, що забезпечить ефективну співпрацю держав та взаємодію їх різних структур, департаментів, міністерств у процесі реалізації загальнодержавного Плану дій протидії насильству за ознакою статі в Україні.

Розділ 5. «Практика забезпечення реалізації принципу гендерної рівності: вітчизняний та зарубіжний досвід» містить три підрозділи.

У підрозділі 5.1 *«Забезпечення принципу гендерної рівності у сфері місцевого самоврядування»* акцентовано, що на рівні місцевого самоврядування гендерний дисбаланс прослідковується у приватній, соціальній, економічній, політичній та інших сферах. Серед проблем є гарантування належного соціального та економічного становища жінок. Забезпечення гендерного балансу на місцевому рівні в економічній сфері сприятиме економічному розвитку всієї держави. Нині складною темою є роль та місце жінки у політичному житті держави та окремої територіальної громади. Жінки представлені мінімально на тому рівні, де приймаються найбільш важливі місцеві, регіональні та політичні рішення. Враховуючи високий політичний, економічний, культурний, освітній потенціал жінок, їх низька репрезентованість на вказаних рівнях влади зумовлює неефективне використання людських ресурсів суспільства у цілому. В Україні існує тенденція «чим вищий рівень місцевої влади, тим менше там жінок», а також наявна диспропорція в регіональному розрізі щодо представленості жінок та чоловіків у виборних органах муніципальної влади.

Констатовано, що важливу роль у забезпеченні принципу гендерної рівності під час формування органів місцевого самоврядування відіграв Закон України «Про місцеві вибори». Його прийняття, безперечно, було покликано гарантувати адекватне, точне вираження моделей майбутніх суспільних відносин. Однак практика правозастосування норми вказаного Закону щодо гендерного збалансування виявилася неефективною. Подальша модернізація законодавства у сфері місцевих виборів, децентралізація влади, розвиток громад є запорукою практичного впровадження рівності жінок і чоловіків.

У підрозділі 5.2 *«Діяльність громадських організацій у сфері забезпечення принципу гендерної рівності»* наголошено, що діяльність громадських організацій має особливе значення у забезпеченні принципу гендерної рівності. Саме члени громадських організацій, працюючи за сучасними стандартами та розуміючись на міжнародних документах і рекомендаціях, враховують інтереси як жінок, так і чоловіків. Виявлено, що останнім часом в Україні збільшилась кількість громадських організацій, які займаються питанням забезпечення гендерної рівності. Акцентовано на їхній активній участі у процесі збору, узагальнення і розповсюдження інформації у вигляді навчально-методичних та наукових матеріалів щодо забезпечення принципу гендерної рівності; проведенні тренінгів, семінарів, круглих столів, конференцій для фахівців та пересічних громадян тощо. Проте органами державної влади України досвід громадських організацій як суб'єкта інституційного механізму забезпечення принципу гендерної рівності не досліджувався на належному рівні.

Зважаючи на те, що у своїй діяльності громадські організації співпрацюють, у тому числі, із науково-практичними установами, важливою подією у вдосконаленні механізму практичної реалізації принципу гендерної рівності та розвитку наукового потенціалу Дніпропетровського регіону є створення Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності, яка не має аналогів в Україні. Лабораторія у своїй діяльності активно співпрацює з міжнародними організаціями: Фондом народонаселення ООН в Україні, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Агентством ООН у справах біженців в Україні, громадськими міжнародними правозахисними організаціями, вітчизняними громадськими організаціями та ін.

У підрозділі 5.3 *«Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення принципу гендерної рівності»* наголошено, що у демократичній державі серед інститутів, які є гарантією й одночасно механізмом захисту прав і свобод людини й громадянина, значну роль відіграє правосуддя. Згідно з міжнародними стандартами у сфері прав людини, фактично саме Європейський суд з прав людини є органом, діяльність якого свідчить про здатність ефективного відновлення прав людини та їх захист від дискримінації. Акцентовано, що, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, наша держава зобов'язалася передусім гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у ній, зокрема у контексті заборони дискримінації за будь-якою ознакою, що включає в тому числі стать. Визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ у всіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, у тому числі щодо гендерної рівності, зумовило вивчення практики ЄСПЛ та її застосування з урахуванням чинного законодавства України, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ відображається зміст положень про заборону дискримінації за ознакою статі. Наголошено, що застосування прецедентної практики ЄСПЛ з прав людини в Україні сприятиме зближенню національної правової системи із європейськими стандартами прав людини у контексті гендерної рівності, забезпечить захист прав та свобод людини у внутрішньодержавних відносинах, допоможе уникнути вчинення нових порушень у державі в аспекті гендерної рівності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-правове узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розкриття особливостей принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення в Україні на сучасному етапі розвитку, враховуючи міжнародний досвід та європейський вибір Українською державою. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них такі.

1. Гендерну рівність слід розглядати як правову категорію, як ідею, як принцип права. Під поняттям «гендерна рівність» можна розуміти рівність правового статусу жінок і чоловіків (рівність прав, свобод та обов'язків) і створення умов для реалізації здібностей та можливостей кожної особи в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя. Підґрунтям для існування гендерної нерівності стає гендерна дискримінація. Гендерна рівність є одним із фундаментальних принципів розвитку громадянського суспільства та правової держави. Принцип гендерної рівності слід розуміти як сукупність обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності щодо встановлення гендерної справедливості в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя і забезпечують розвиток правової держави й громадянського суспільства. Принцип гендерної рівності виступає як мета, яку необхідно враховувати у правотворчості і правозастосуванні. Принцип гендерної рівності взаємозалежний з іншими фундаментальними принципами права – принципом верховенства права, принципом законності, принципом справедливості та іншими, які лише в сукупності здатні викоринити в українському суспільстві дисбаланс у правах, можливостях жінок і чоловіків та встановити гендерний паритет. Основними підходами до співвідношення термінів «гендерна демократія» та «паритетна демократія» є: це тотожні явища; гендерна демократія більш широке поняття, ніж паритетна демократія; паритетна демократія включає у свій зміст явище гендерної демократії; це самостійні, проте взаємозалежні явища. З урахуванням проаналізованих теоретико-методологічних підходів гендерну демократію та паритетну демократію доцільно розглядати як взаємодетерміновані явища.

2. Принцип гендерної рівності є складним комплексним явищем, яке містить філософську, політичну, соціальну, економічну, правову та інші складові, й існує необхідність створення ефективного механізму його забезпечення на державному, регіональному та місцевому рівнях. Наукові праці, що стали фундаментом для вивчення проблематики принципу гендерної рівності, можна умовно розділити на дві великі за обсягом групи: 1) в яких розглядаються загальні теоретичні положення: принципу рівності та взаємопов'язаних з ним принципів, механізму забезпечення прав людини, державної політики, державної чи громадської експертизи, бюджетування тощо; 2) в яких безпосередньо вивчається принцип гендерної рівності: механізм забезпечення принципу гендерної рівності, державна гендерна політика, гендерна експертиза, гендерне бюджетування та ін. Проведене дослідження принципу гендерної рівності дозволило констатувати його міждисциплінарний та міжгалузевий характер і запропонувати класифікацію наукових напрямів за такими критеріями: за науковими сферами: філософія, соціологія, історія, політологія, психологія, культурологія, наука державного управління, юриспруденція та ін.; за галузевою приналежністю (в межах юридичної науки): теорія держави і права, конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право та ін.; за темпоральною ознакою: можуть бути різні

часові рамки, що пов'язано з актуальністю тих чи інших складових в окремі періоди. Як правило, більшість питань щодо принципу гендерної рівності отримали високий рівень наукової підтримки наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.; за видами нормативних та науково-практичних матеріалів: нормативно-правові акти (включає національне та міжнародне законодавство); фундаментальні наукові дослідження; довідково-інформаційні матеріали: підручники, навчальні та методичні посібники з різних спеціальностей, коментарі, енциклопедичні джерела, статистичні дані, соціологічні дослідження, аналітичні звіти та ін.; правозастосовна практика (судова) – рішення національних суддів різних рівнів та рішення Європейського суду з прав людини. Розвиток суспільства та держави у напрямі забезпечення принципу гендерної рівності передбачає такі основні напрями, що також мають отримати подальший науковий супровід: проблеми механізму забезпечення принципу гендерної рівності та удосконалення його складових (нормативно-правової та організаційно-правової); модернізація гендерної політики в Україні; вдосконалення забезпечення принципу гендерної рівності у діяльності парламенту, уряду, правоохоронних органах, збройних сил, органів судової влади, місцевого самоврядування, громадських організацій; принцип гендерної рівності в умовах формування інформаційного суспільства; вирішення питань щодо гендерно обумовленого насильства тощо.

3. Методологія дослідження принципу гендерної рівності – це логічно побудована система наукових принципів, методів, методологічних підходів, парадигм, що у комплексі спрямовані на отримання науково істинних результатів дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення. Методологія дослідження принципу гендерної рівності являє собою складну, цілісну систему. Система методології дослідження принципу гендерної рівності включає такі рівні: загальнофілософські підходи, загальнонаукові (міждисциплінарні), спеціальні та власні методи правознавства. Основними науковими принципами дослідження гендерної рівності та механізму її забезпечення є принцип історизму, пізнавальний принцип, принцип детермінізму, принцип об'єктивності, принцип аргументованості, принцип усебічності, принцип додатковості, принцип комплексності тощо. Сформульована система принципів має динамічний характер.

4. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності є складовою комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини. Це складна, структурована, динамічна, комплексна система, що через нормативно-правову та інституційну (організаційно-правову) складові цілеспрямовано забезпечує і впроваджує в усі сфери суспільного життя принцип гендерної рівності. Ознаками механізму забезпечення принципу гендерної рівності є такі: правова регламентованість; системність, логічність і функціональний зміст; динамізм і стабільність; цілеспрямованість; гарантованість; постійний характер і ефективність. До структури механізму забезпечення принципу гендерної

рівності пропонується віднести: нормативно-правову та інституційну (організаційно-правову) складові.

5. Нормативно-правова складова механізму забезпечення принципу гендерної рівності є багаторівневою та представлена низкою нормативно-правових актів, які за юридичною силою поділяються на три рівні: 1) закони України – Конституція України (встановлює основоположні засади рівності чоловіків і жінок в окремих статтях), конституційні, органічні та звичайні закони, що діють у різних галузях законодавства, зокрема конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, сімейного, соціального, медичного, інформаційного та ін.; 2) підзаконні нормативно-правові акти – постанови Верховної Ради України; стратегії, затверджені Президентом України; плани, схвалені Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими ЦОВВ на виконання міжнародних гендерних стратегій; програми та плани місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування та ін.; 3) міжнародні акти – загальні та спеціальні міжнародні документи, прийняті Радою Європи, ООН, Європейським Союзом, ОБСЄ та ін. Декларування принципу рівності в Конституції України не забезпечує реальної рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві. Нормативно-правові акти, предметом правового регулювання яких є рівність чоловіків і жінок та протидія дискримінації, не забезпечені дієвим механізмом реалізації. Ефективне закріплення гендерної рівності у законодавстві можливе за умови поєднання принципів єдності та диференціації.

6. До інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності пропонується віднести такі групи суб'єктів: 1) орган законодавчої влади та його інституції; 2) глава держави та його інституції; 3) органи виконавчої влади; 4) органи судової влади та конституційної юстиції; 5) правоохоронні та правозахисні органи; 6) органи місцевого самоврядування; 7) інститути громадянського суспільства; 8) міжнародні та регіональні спеціалізовані установи, представництва, фонди та програми, акредитовані в Україні; 9) підприємства, установи і організації різних форм власності та ін. Потенційні можливості у координації забезпечення гендерного паритету у суспільстві належать інституту омбудсмена з гендерної рівності. Повноваження Урядового уповноваженого з питань гендерної політики є формалізованими, позбавленими конкретики та обмежуються лише консультативним і моніторинговим аспектом у сфері забезпечення принципу гендерної рівності. Урядовий уповноважений з питань гендерної політики має бути автономним та незалежним, здійснювати самостійну координацію забезпечення принципу гендерної рівності у системі органів виконавчої влади та сприяти такій діяльності органів місцевого самоврядування. Доцільним є посилення можливостей урядового омбудсмена. Для усунення недоліків у розумінні змісту інституційної (організаційно-правової) складової механізму забезпечення принципу гендерної рівності доцільно змінити назву Розділу II «Механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» на

«Суб'єкти забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Юридично закріплена структура інституційної (організаційно-правової) складової не відображає її фактичної структури – на практиці до забезпечення принципу гендерної рівності залучено більше суб'єктів. Необхідно доповнити ст. 7 «Органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначеного Закону повним, чітким, комплексним переліком суб'єктів. З метою уникнення формалізму у співпраці України з міжнародними організаціями у Законі необхідно передбачити санкції за невиконання органами державної влади відповідних міжнародних зобов'язань. Важливим є створення Міжрегіональної експертної координаційної комісії із забезпечення гендерної рівності, до складу якої увійшли б уповноважені представники органів державної влади, науковці, громадські і політичні діячі, міжнародні експерти та ін.

7. Під терміном «гендерна політика» пропонуємо розуміти діяльність органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій з розробки механізмів забезпечення принципу гендерної рівності та ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Державна гендерна політика – функціонування органів державної влади з метою комплексної розробки програм та механізмів, систематичного впровадження принципу гендерної рівності й ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі в усіх сферах суспільної та державної діяльності. Муніципальна гендерна політика є функціонуванням органів місцевого самоврядування та територіальних громад з метою комплексної розробки програм та механізмів, систематичного впровадження принципу гендерної рівності й ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі в усіх сферах суспільної діяльності на локально визначеній території. Одним із основних критеріїв розмежування вказаних явищ пропонуємо визначити суб'єктний склад. Суб'єктами гендерної політики є органи публічної влади; інститути громадянського суспільства; міжнародні організації. Суб'єктами державної гендерної політики є органи державної влади (центральні та місцеві). Суб'єктами муніципальної гендерної політики виступають: населення відповідної території (територіальна громада); суб'єкти владних повноважень в органах місцевого самоврядування.

8. Сутність державної гендерної політики залишається незмінною, натомість її зміст постійно оновлюється та розширюється як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, полягаючи у послідовному здійсненні конструктивних дій, спрямованих на утвердження гендерної рівності, що передбачає, зокрема: створення умов розвитку гендерно збалансованого державного кадрового апарату; забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до розподілу соціально-економічних ресурсів; розвиток партнерства між жінками та чоловіками під час виконання службових обов'язків та суспільно важливих завдань; врахування специфічних інтересів та потреб жінок і чоловіків під час розробки різних всеукраїнських, регіональних та місцевих програм і проектів; забезпечення рівних можливостей для жінок і

чоловіків особистої реалізації у політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах; гарантування справедливого оцінювання результатів діяльності жінок та чоловіків; формування та розвитку гендерної культури і гендерної освіти як суб'єктів владних повноважень, так і суспільства тощо. Серед шляхів вирішення неефективності здійснення державної гендерної політики в регіонах слід визначити такі: систематичне проведення моніторингу та аналізу забезпечення і дотримання принципу гендерної рівності; введення системи ефективною взаємодії та координації всіх суб'єктів державної гендерної політики в регіоні у ході виконання обов'язків; взаємоузгодження гендерної політики з політикою інших сфер (демографічною, сімейною, економічною тощо); підготовка висококваліфікованих спеціалістів для місцевих органів виконавчої влади на місцях та органів місцевого самоврядування щодо формування стратегії та здійснення державної гендерної політики в регіонах; забезпечення фінансово-матеріальними засобами відповідальних суб'єктів для реалізації гендерної політики на рівні регіону; стимулювання до співробітництва територіальних громад на міжрегіональному рівні, громадських організацій, бізнес-структур з місцевою владою для розв'язання проблеми забезпечення принципу гендерної рівності та ін.

9. Невід'ємною частиною гендерної політики України є забезпечення гендерної рівності у парламенті. Основними причинами недостатньої кількості жінок-політиків у парламенті країни є стереотип мислення у суспільстві, недостатнє фінансове підґрунтя, домашні обов'язки, страх публічності та відсутність підтримки з боку сім'ї тощо. Враховуючи позитивний зарубіжний досвід, запропоновано ввести бронювання певної кількості керівних посад за жінками у Верховній Раді України. Необхідним є внести зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», виклавши ч. 4 ст. 81 в такій редакції: «Квоти розподілу посад голів комітетів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів визначаються пропорційно від кількісного складу депутатських фракцій (депутатських груп) до фактичної чисельності народних депутатів у порядку, встановленому Верховною Радою, з обов'язковим дотриманням принципу гендерної рівності».

10. Світовий досвід впровадження принципу гендерної рівності у військове середовище можна визначити як сучасну стратегію інтеграції жінки в армію на чотирьох рівнях: політичному (перегляд концепції оборони, процеси демократизації сектора оборони, контроль суспільства та урядовий контроль), економічному (планування бюджету з урахуванням гендерних аспектів та формування прозорого підзвітного публічного фінансового менеджменту), інституціональному (структурне і технічне перетворення Збройних Сил, яке дозволить їм відповідати прийнятим національним і міжнародним стандартам), соціальному (інтеграція гендерного аспекту відображає зміни у ставленні громадянського суспільства до Збройних Сил і сприяє зростанню співпраці між ними). Національне законодавство у сфері безпеки та оборони неоднаково регулює права та обов'язки представників різних статей. Основними причинами гендерної дискримінації у Збройних Силах України є застарілі

уявлення про роль і місце жінки у суспільстві; недосконалість нормативно-правової бази; відсутність дієвих механізмів впровадження ідей гендерної рівності; невідповідність гендерних стандартів Збройних Сил України соціальним потребам військовослужбовців. Військовий конфлікт на українській території спонукає державу ретельніше поставитися до питання інтеграції жінок у Збройні Сили і надати можливість жінкам служити на передовій.

11. В Україні гендерне бюджетування перебуває на стадії вивчення на місцевих рівнях та на стадії запровадження у національну систему. Тенденціями розвитку гендерного бюджетування в Україні може стати: підвищення ефективності державних витрат, якості програм та послуг для населення, підвищення темпів економічного розвитку територій, ефективність реалізації політик і забезпечення більшої підзвітності урядових органів; удосконалення законів і політики з метою подолання наявних гендерних проблем; зменшення гендерної нерівності і надання поштовху розвитку гендерно чутливої політики; здійснення моніторингу досягнення політичних цілей і заяв щодо гендерної рівності; заохочення досягнення цілей гендерної рівності та розвитку людського потенціалу; підвищення прозорості, підзвітності та участі громадськості у плануванні і реалізації бюджетів; підвищення ефективності міжнародної допомоги.

12. Терміни «гендерний бюджет» (гендерно орієнтований бюджет, гендерно чутливий бюджет, гендерно відповідальний бюджет) та «гендерне бюджетування» не є тотожними. Гендерний бюджет – це збалансоване врахування потреб та інтересів жінок і чоловіків шляхом запровадження методів, спрямованих на інтеграцію гендерної складової у бюджетний процес на всіх ланках бюджетної системи. Гендерно орієнтоване бюджетування є інструментом, який дає можливість реалізувати державну політику гарантування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків за рахунок бюджетних коштів. Принципами гендерно орієнтованого бюджетування є прозорість, партнерство і співробітництво між фахівцями з бюджетування та експертів у галузі гендерної рівності, а також участь зацікавлених сторін поза Урядом (громадянського суспільства та зовнішніх експертів) на всіх етапах діяльності; розуміння гендеру – знання того, як гендер та гендерні відносини побудовані у суспільстві та як їх оцінює Уряд; політична воля (прихильність) із забезпечення роботи в сфері гендерної рівності на довгострокову перспективу; встановлення нових вимог до системи збору статистичних даних (суттєві недоліки щодо збору даних перешкоджають проведенню гендерно чутливого аналізу). Основним компонентом роботи з гендерно орієнтованого бюджетування є гендерний аналіз. Найбільшого поширення серед різних інструментів гендерного аналізу набув гендерний бюджетний аналіз, що є одним із видів аналізу політики і однією з цілей більшості гендерних бюджетних ініціатив. Мета гендерного бюджетного аналізу полягає у проведенні оцінювання остаточних результатів здійснення витрат державного та місцевого бюджетів; підготовці аналітично-інформаційних матеріалів обґрунтування запланованих показників, що подаються на етапі підготовки

бюджету; визначення потенційно негативних чинників впливу на виконання бюджету та ефективності його реалізації. Комплексний гендерний аналіз бюджетного процесу – основа ефективного виконання місцевих бюджетів та державного бюджету, враховуючи загальні та гендерні особливості, потреби й інтереси жінок і чоловіків. Такий підхід є певною мірою споріднений з методами бюджетування, орієнтованими на соціально значущий результат, які останніми роками широко застосовує багато країн. Метод розрахунку вартості витрат може розглядатися як інструмент програмно-цільового методу бюджетування, а також як складова стратегії досягнення гендерної рівності, яка реалізується через бюджет. Цей метод дозволяє встановлювати кількісні цілі для розпорядників бюджету та дає змогу виділяти кошти для досягнення цих цілей. Впровадження програмно-цільового методу бюджетування робить цей підхід затребуваним, оскільки передбачає перехід на програмне складання бюджетів на всіх рівнях.

13. Впровадження методики гендерно орієнтованого бюджетування у програмно-цільовий метод на всіх рівнях урядування може істотно сприяти досягненню цілей програмно-цільового методу: забезпечення прозорості бюджетного процесу, бюджетних коштів і результатів виконання бюджетної програми; оцінювання та аналіз досягнення поставлених цілей та виконання завдань, ураховуючи гендерні аспекти; сприяння роботі розпорядників коштів щодо досягнення запланованих результативних показників; підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів; інформування громадян про хід планування та виконання бюджету з метою їх залучення до процесу ухвалення управлінських рішень. Програмно-цільовий метод і гендерно орієнтоване бюджетування зосереджені на результатах і на ширшому циклі планування, реалізації та оцінювання політики. Гендерний бюджетний аналіз та програмно-цільовий метод мають на меті зосередження уваги на підсумках і результатах бюджетної політики (тоді як за традиційних методів бюджетування визначальними є обсяги видатків). Формування бюджету з урахуванням гендерного аспекту висуває певні вимоги до складання та подання бюджетних запитів і паспортів бюджетних програм галузевими міністерствами та органами влади, що передбачає високий рівень взаємоузгодженості та взаємодії органів державного апарату. Бюджетні програми мають містити «гендерні показники», або «показники досягнення гендерної рівності», які б використовувались для оцінювання врахування гендерних аспектів у бюджетному процесі. Зазначені пропозиції потребують внесення змін до Бюджетного кодексу України, що передбачатиме застосування гендерного аспекту у програмно-цільовому методі на стадіях бюджетного процесу, до нормативно-правових актів, що застосовуються у бюджетному процесі та регулюють формування бюджетних запитів та паспортів бюджетних програм, а також до нормативно-правових актів що регулюють типові переліки бюджетних програм у галузях бюджетної сфери на місцевому рівні.

14. Гендерно-правова експертиза – це невід’ємна частина правового аналізу нормативних актів, що спрямована на забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок і полягає у встановленні наявності дискримінаційних за ознакою статі правових норм чи таких норм, що можуть призвести до обмеження чи переваги однієї статі над іншою у майбутньому. Метою гендерно-правової експертизи є детальний аналіз як проектів нормативно-правових актів, так і чинного законодавства, виявлення прямої чи прихованої (непрямої) дискримінації за ознаками статі, різних стереотипів у поведінці людей, які можуть якимось чином дискримінувати певні групи людей або дискредитувати сам закон. Головним завданням гендерно-правової експертизи є не просто аналіз прав жінок як окремої категорії громадян, а дослідження умов забезпечення гендерної рівності, що виражається в паритетному представництві, рівній відповідальності та рівному доступі до прийняття рішень і ресурсів влади. Необхідним кроком є удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності, а саме процедури: здійснення гендерно-правової експертизи, шляхом законодавчого закріплення (визначення) чітких етапів здійснення гендерно-правової експертизи. Зважаючи на вищенаведене, пропонуємо внести зміни у Інструкції з проведення гендерно-правової експертизи від 12 травня 2006 р., доповнивши її змістом щодо чіткого поетапного здійснення.

15. Вчинення насильства за ознакою статі у суспільстві віддзеркалює систему владних відносин, де відсутній демократичний принцип розбудови останнього. Враховуючи вказане, абз. 7 ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» доречно викласти у такій редакції: «Гендерно обумовлене насильство – це дії або бездіяльність однієї особи (групи осіб) щодо іншої (групи осіб), спрямовані на відтворення гендерних ролей у соціумі через погіршення становища чоловіка/жінки у всіх сферах життєдіяльності та призводить до порушення прав людини, підриваючи як здоров’я та гідність індивіда, так і безпеку, економічну, соціальну стабільність нації.

16. Механізм протидії гендерно обумовленому насильству – це сукупність взаємопов’язаних елементів, які утворюють його структуру та функціонально спрямовані на досягнення основної мети – подолання різних форм насильства, виявлення та припинення його проявів у всіх сферах життєдіяльності людини, поновлення законних прав та інтересів осіб, які зазнали насильства, усунення наслідків останнього. Аналіз зарубіжного досвіду протидії гендерно обумовленому насильству надає підстави стверджувати про необхідність розробки та прийняття в Україні Національного плану дій щодо боротьби з насильством, заснованим на гендері, в якому чітко розмежувати компетенцію різних структур відповідальними за цей напрям. Виявлення, попередження та подолання випадків гендерно обумовленого насильства потребує доповнити ст. 21² Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» таким змістом: «Щоквартально проводити семінари (вебінари, лекції, тренінги тощо) щодо виявлення, реагування та запобігання насильству

за ознакою статі, із залученням усього трудового колективу, в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на патронатній службі та на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності. Персональну відповідальність за проведення вказаних заходів покласти на керівників навчальних закладів та керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, патронатної служби та керівників підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Вказані заходи можуть проводитись керівниками особисто, уповноваженою особою на підприємстві або із залученням фахівців». Кодекс України про адміністративні правопорушення слід доповнити статтею «Протидія гендерно обумовленому насильству»: «У разі порушення вимог статті 21² Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» керівники навчальних закладів та керівники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, патронатної служби та керівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності несуть персональну відповідальність, а якщо таке порушення має наслідком фактичне вчинення насильства за ознакою статі у трудовому колективі, – то воно тягне за собою накладення штрафу на керівника у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік».

17. Проаналізований склад представницьких органів місцевого самоврядування в Україні свідчить про наявність вертикальної гендерної сегрегації. Жінки представлені мінімально на тому рівні, де приймаються найбільш важливі місцеві, регіональні та політичні рішення, причинами чого є обмеженість фінансово-матеріальних ресурсів, зокрема під час проведення виборів до місцевих рад та на посаду сільського, селищного, міського голови; подвійне (інколи потрійне) навантаження, оскільки, як правило, жінки виконують значно більше домашніх обов'язків, а подекуди й працюють офіційно на оплачуваній роботі, поєднуючи це із політичною діяльністю; неналежна підтримка від місцевих організацій партій; брак необхідних знань та навичок у політичній роботі; низька ефективність взаємодії жінок між собою, відсутність так званої жіночої солідарності; відсутність достатньої підтримки з боку територіальної громади; існування стереотипів та скептичного ставлення до гендерного збалансування; недостовірна інформація про стан жінки у суспільстві тощо. Метою встановлення ч. 3 ст. 4 Закону України «Про місцеві вибори» як імперативної норми є юридичне обмеження, спрямоване на захист суспільних інтересів у встановлених законом межах та захист соціально значущих законних інтересів суспільства та держави у превентивному порядку. Прогалиною Закону є неімперативність норми щодо гендерної квоти. Аналіз інформаційно-аналітичних джерел зумовили запропонувати викласти п. 5 ч. 1 ст. 38 (Умови реєстрації кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі) Закону України «Про місцеві вибори» у такій редакції: «5) виборчого списку кандидатів у депутати від місцевої організації партії, який має представляти не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів однієї статі,

за формою, затвердженою Центральною виборчою комісією, на паперових носіях, підписаних керівником місцевої організації партії, засвідчених печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, та в електронному вигляді».

18. Важливим напрямом муніципальної гендерної політики європейських країн є інтеграція жінок національних меншин. Для України також актуальним залишається питання інтеграції жінок серед внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади, у тому числі через можливість брати участь вимушених переселенців у місцевих виборах, якої нині вони не мають через відсутність механізмів участі внутрішньо переміщених осіб (громадян України) у формуванні представницької влади на місцях. Змінити це становище можливо лише внесенням змін до чинного законодавства. Необхідним є розвиток заходів щодо організації на місцях зустрічей, де б іноземні та українські жінки могли обговорювати проблеми різного характеру, ділитися досвідом з метою активнішої інтеграції в українське суспільство та в окремі територіальні громади. Необхідною новацією має стати інститут медіації між гендерно вразливими групами населення, у тому числі національними меншинами, та місцевою владою, різними соціальними та медичними установами тощо. Вирішення матеріально-фінансових питань потребує першочергового залучення міжнародних донорів, які також зацікавлені у становленні в Україні соціальної правової держави з розвиненими територіальними громадами.

19. Громадські організації, які задекларували у сфері своєї діяльності реалізацію принципу гендерної рівності і недискримінації та мінімізацію деструктивного впливу гендерних стереотипів на соціальну структуру і діяльність, виконують комплекс взаємопов'язаних проектів, проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу, створюють громадську платформу для артикуляції гендерної проблематики та пропагандистського дискурсу. Проте слід акцентувати, що ці громадські організації залежні від міжнародної донорської допомоги, функціонування яких недостатньою мірою скоординовані та простежується певна непослідовність у визначенні пріоритетів, але важко заперечувати їхню вагомую роль в інституціоналізації нових моделей поведінки та об'єктивації гендерно чутливого соціального порядку. Комплексний аналіз ролі громадських організацій у сфері забезпечення принципу гендерної рівності дозволив виокремити їх наукову класифікацію за такими критеріями: за сферою діяльності (правозахисні, освітні та ін.); за статусом чи територією діяльності (місцеві, регіональні, всеукраїнські та міжнародні); за кількістю членів (масові та звичайні); залежно від мети створення та діяльності (забезпечення гендерної рівності, попередження насильства за ознакою статі та насильства в сім'ї та ін.). Співпраця держави з громадськими організаціями, які забезпечують реалізацію принципу гендерної рівності, є вигідною, оскільки переважна більшість громадських організацій створюються для забезпечення більш ефективного вирішення проблем гендерної рівності, якими займаються органи публічної влади; діяльність громадських організацій у напрямі забезпечення гендерної рівності, в окремих випадках може бути ефективнішою, ніж діяльність органів

публічної влади. Громадські організації у контексті забезпечення реалізації принципу гендерної рівності можуть впливати на державну політику таким чином: безпосередній вплив – розв’язання актуальних питань щодо реалізації принципу гендерної рівності, які не можуть бути вирішені органами державної влади та місцевого самоврядування; консультативний – громадські організації, спрямовуючи політику органів державної влади та місцевого самоврядування в необхідне русло, шукають шляхи представлення інтересів та проблем реалізації принципу гендерної рівності через переговори з владними структурами – адвокати; інноваційний – розробка нових шляхів вирішення проблем забезпечення принципу гендерної рівності та їх демонстрація; наглядовий – контроль за виконанням державної політики відповідно до чинного законодавства, що регулює питання забезпечення принципу гендерної рівності.

20. Ефективний судовий захист прав і свобод жінок та чоловіків у гендерно чутливих справах можуть здійснювати судді, які обізнані у питаннях гендерної рівності та недискримінації. До навчальних програм підготовки суддів необхідно включити відповідні навчальні дисципліни. Водночас загальна низька ефективність судового забезпечення принципу гендерної рівності обумовлена і відсутністю належного реагування потерпілих на гендерно обумовлені правопорушення, скоєні щодо них. Аналіз судових рішень Європейського суду з прав людини, пов’язаних з гендерною дискримінацією, дозволив їх умовно поділити на наступні групи: рішення з приводу гендерної дискримінації у трудових спорах; сексуальні домагання; сімейне право; соціальне і пенсійне забезпечення; адміністративні спори; надання належної медичної допомоги; домашнє насильство та гендерно обумовлене насильство. Увага до рішень Європейського суду з прав людини в Україні має зростати з огляду на євроінтеграційні прагнення. У діяльності органів судової влади відсутні єдині критерії застосування практики ЄСПЛ. У контексті виокремлено такі підходи: застосування у нерозривній єдності норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її тлумачення ЄСПЛ; використання практики Європейського суду з прав людини як одного із аргументів, яким обґрунтовується позиція органів судової влади, що формується на основі норм вітчизняного законодавства.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.

(Рецензії: Гультай М. М. Рецензія на монографію Грицай Ірини Олегівни «Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1 (90). С. 219-220.; Костицький В. В. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 3. С. 287-290.; Балинська О. М. Рецензія на монографію Грицай Ірини Олегівни

«Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика». *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 175-177.; Бурдін М. Рецензія на монографію І.О. Грицай «Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 234-235.).

2. Grytsai I. Gender equality principle in the state gender policy: practice of Ukraine and EU member states / Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: collective monograph. Vol. 2. Lublin: Baltija Publishing, 2017. P. 137-155.

3. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 348 с.

4. Грицай І. О. Гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2016. № 2 (18), ч. 2. P. 39-43.

5. Грицай І. О. Державна гендерна політика: досвід України та країн-членів ЄС. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Svazek 3, 6. vydani. P. 176-182.

6. Грицай І. О. Державна гендерна політика: генезис поняття та співвідношення із суміжними термінами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (84). С. 89-97.

7. Грицай І. О. Проблема гендерного балансу у національних збройних силах: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 3-8.

8. Грицай І. О. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції та правового реформування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 15-17. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/4.pdf

9. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 3-7.

10. Грицай І. О. Обеспечение политических прав и свобод человека и гражданина в Украине в контексте гендерного паритета. *East European Scientific Journal*. 2016. № 7, czesc 4. P. 156-161.

11. Грицай І. О. Ретроспектива та сучасний зміст паритетної демократії: теоретико-правовий аспект. *Suprematia dreptului*. 2017. № 3. P. 44-50.

12. Grytsai I. Concept and Interaction of Gender Democracy and Parity Democracy: Theoretical and Legal Aspects. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 41. С. 32-36. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/teoriya-ta-istoriya-derzhavi-i-prava-istoriya-politichnix-i-pravovix-uchen/i-o-hrytsai-concept-and-interaction-of-gender-democracy-and-parity-democracy-theoretical-and-legal-aspects>

13. Grytsai I. Terminological Determination in the Field of Gender Policy as the Condition of Effective Implementation of the Gender Equality Principle. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 43. С. 28-34. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/teoriya-ta-istoriya-derzhavi-i-prava-istoriya-politichnix->

- i-pravovix-uchen/i-grytsai-terminological-determination-in-the-field-of-gender-policy-as-the-condition-of-effective-implementation-of-the-gender-equality-principle
14. Грицай І. О. Порівняльно-правова характеристика гендерного бюджетування: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 16-19.
15. Грицай І. О. Реалізація принципу гендерної рівності у виборних органах місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (87). С. 43-51.
16. Grytsai I. External Experience of Implementation of the Gender Equality Principle. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 44. С. 25-30. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/teoriya-ta-istoriya-derzhavi-i-prava-istoriya-politichnix-i-pravovix-uchen/i-grytsai-external-experience-of-implementation-of-the-gender-equality-principle>
17. Грицай І. О. Теоретико-правова характеристика інституту гендерно-правової експертизи: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (89). С. 15-23.
18. Грицай І. О. Теоретико-правові засади гендерно-орієнтованого бюджетування: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 1. С. 3-8.
19. Грицай І. О. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення гендерної рівності та її застосування в Україні: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 14-17. URL: http://pap.in.ua/6_2017/3.pdf
20. Грицай І. О. Гендерні аспекти забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина в Україні: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1 (90). С. 38-45.
21. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності у соціально-економічній сфері на місцевому рівні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 3-7.
22. Грицай І. О. Теоретико-правові проблеми реалізації норми Закону України «Про місцеві вибори» щодо гендерної квоти. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Svazek 5, 2. vydani. P. 88-94.
23. Grytsai I. Principle of Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine: Problems and Prospects. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. Special Issue № 2 (92). P. 77-81.
24. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності: вітчизняний досвід та міжнародні стандарти. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2018. № 3 (31). Т. 2. P. 13-16.

25. Грицай І. О. Забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті: необхідність сутнісних перетворень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 3. Т. 1. С. 7-11.

26. Грицай І. О. Інтеграція принципу гендерної рівності у Збройних Силах України як стратегія розвитку оборонного сектора. *Право і суспільство*. 2018. № 4, ч. 1. С. 27-31.

27. Грицай І. О. Загальнотеоретична характеристика гендерної політики в Україні: напрями підвищення ефективності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. № 51. Т. 1. С. 13-17.

28. Грицай І. О. Теоретико-правова характеристика механізму забезпечення принципу гендерної рівності. *Правові новели*. 2018. № 5. С. 7-14.

29. Грицай І. О. Гендерна політика України: сучасний стан та перспективи. *Норми права: соціологічні та філософські проблеми конституційної реформи: матер. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 листопада 2015 р. Соціологія права*. 2015. № 3-4 (14-15). С. 418-420.

30. Грицай І. О. Державна гендерна політика в Україні: стан та перспективи. *Соціологічні проблеми права: польська соціологія права XIX-XX ст.: зб. матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 вересня 2016 р. Київ: Вид-во Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, 2016. С. 39-41.*

31. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Державна гендерна політика в Україні та країнах-членах ЄС. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідом. II-го Всеукр. кругл. столу, м. Львів, 9 грудня 2016 р. Львів: БОНА, 2016. С. 132-135.*

32. Грицай І. О. Європейська практика забезпечення гендерної рівності: досвід для України. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару, м. Дніпро, 9 грудня 2016 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 52-55.*

33. Грицай І. О. Зарубіжний досвід впровадження гендерного балансу у національних арміях: теоретико-правові засади. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20-21 січня 2017 р. Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2017. С. 11-14.*

34. Грицай І. О. Європейська практика забезпечення гендерної рівності. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 27 січня 2017 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 22-24.*

35. Грицай І. О. Теоретико-правовий аналіз проблем гендерної рівності у Збройних Силах України. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф, м. Запоріжжя, 27-28 січня 2017 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 10-13.*

36. Грицай І. О. Ретроспектива категоріального апарату у сфері забезпечення демократичними державами гендерного паритету. *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матер.*

Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 10-11 лютого 2017 р. Херсон: Гельветика, 2017. С. 6-10.

37. Грицай І. О. Поняття та співвідношення термінів «гендерна політика» та «державна гендерна політика». *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 17-18 лютого 2017 р. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2017. С. 14-18.

38. Грицай І. О. Права жінок: історико-правовий дискурс. *Юриспруденція в теорії і на практиці: питання вдосконалення правової грамотності*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 24-25 лютого 2017 р. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2017. С. 8-11.

39. Грицай І. О. Гендерне квотування у національних парламентах: теоретико-правовий аспект. *Законність і правопорядок у сучасному суспільстві*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 10-11 березня 2017 р. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2017. С. 6-10.

40. Грицай І. О. Гендерна рівність у соціально-економічній сфері в Україні: теоретико-правовий аспект. *Inovacia pravne veda v procese europskej integracie: zbornik prispevkov z Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia*, Sladkovicovo, Slovenska republika, 10-11 marca, 2017. Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, 2017. P. 68-70.

41. Грицай І. О. Гендерний баланс у Верховній Раді України: сучасність та перспективи. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки*: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 17-18 березня 2017 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. С. 12-15.

42. Грицай І. О. Паритетна демократія: теоретико-правова характеристика. *Juridica stiintifica in conditiile de integrare Europeana Ucraina si Moldova: repere moderne de dezvoltare juridica*: Conferinta internationala stiintifico-practica, Chisinau, Republica Moldova, 24-25 martie, 2017. Chisinau: Getatea de Sus, 2017. P. 27-30.

43. Грицай І. О. Забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні: гендерний аспект. *Актуальні проблеми правової політики України в умовах європейської інтеграції*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 31 березня – 1 квітня 2017 р. Херсон: Грінь Д.С., 2017. С. 10-15.

44. Грицай І. О. Загальноправова характеристика державної гендерної політики: поняття та ретроспектива. *Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 14-15 квітня 2017 р. Херсон: Гельветика, 2017. С. 7-10.

45. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні в контексті гендерної рівності. *Від громадянського суспільства – до правової держави*: тези доповідей XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 21 квітня 2017 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 182-186.

46. Грицай І. О. Гендерне квотування: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Ін-ту управ. та права ЗНТУ, м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р.: у 2-х т. Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 1. С. 213-217.

47. Грицай І. О. Гендерне збалансування в представницьких органах місцевої влади України: теоретико-прикладний аспект. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 2-3 червня 2017 р. Херсон: Гельветика, 2017. С. 7-11.

48. Грицай І. О. Ретроспектива паритетної демократії: теоретико-правові засади. *Innovative research of legal regulation of public administration: International Scientific Conference, Lublin, Republic of Poland, 16-17 June, 2017*. Lublin: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej (ISAP), 2017. P. 10-12.

49. Грицай І. О. Реалізація принципу гендерної рівності в зарубіжних країнах як умова подолання гендерного дисбалансу. *Urgent problems of Law on the modern stage of statehood development: proceedings International research and practice conference, Lublin, Republic of Poland, October 20-21, 2017*. Lublin: Baltija Publishing, 2017. P. 18-22.

50. Грицай І. О. «Паритетна демократія» та «гендерна демократія»: загальноправові питання взаємозв'язку. *Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум*: матер. Другої Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 27-28 жовтня 2017 р. Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2017. С. 46-49.

51. Грицай І. О. Становлення системи гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні та світі: проблеми теорії та практики. *Jurisprudenta – componenta fundamentală a proceselor integrative și a comportamentului legal contemporan: conferința Internațională științifico-practică, Chișinău, Republica Moldova, 3-4 noiembrie, 2017*. Chișinău: Tipocart Print, 2017. P. 23-26.

52. Грицай І. О. Проблема термінологічної визначеності категорії «гендерна політика»: загальноправові засади. *Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін», м. Дніпро, 7 грудня 2017 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 64-67.

53. Грицай І. О. Міжнародні стандарти у сфері гендерної рівності та їх реалізація в Україні: загальноправовий аспект. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: матер. наук. семінару, м. Дніпро, 8 грудня 2017 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 67-70.

54. Грицай І. О. Методика гендерно-орієнтованого бюджетування: теоретико-правові аспекти. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: зб. тез регіон. наук.-практ. конф., Львів, 15 грудня 2017 р. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 36-38.

55. Грицай І. О. Застосування національними судами практики Європейського суду з прав людини у сфері гендерного балансу. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 23 лютого 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 28-31.

56. Грицай І. О. Дотримання принципу гендерної рівності у представницьких органах влади на муніципальному рівні: загальноправовий аспект. *Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice*: International scientific conference, Lublin, Republic of Poland, April 17, 2018. Lublin: Baltija Publishing, 2018. P. 33-36.

57. Грицай І. О. Сутність принципу гендерної рівності: теоретико-правовий аспект. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*: зб. тез доповідей XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Від громадянського суспільства до правової держави», м. Харків, 20 квітня 2018 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 550-553.

58. Грицай І. О. Реалізація законодавства щодо гендерної квоти під час місцевих виборів: аналіз судової практики. *The development of legal sciences: problems and solutions*: International scientific-practical conference, Kaunas, Lithuania, April 27-28, 2018. Kaunas: Baltija Publishing, 2018. P. 18-21.

АНОТАЦІЯ

Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018.

У дисертації проведено теоретико-правове дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення. За допомогою міждисциплінарного та міжгалузевого підходів розкрито зміст принципу гендерної рівності у його взаємозв'язку з іншими суміжними явищами; здійснено комплексний аналіз доктринальних здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених у цій сфері; визначено методологічну основу дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення.

Розроблено теорію механізму забезпечення принципу гендерної рівності: сформульовано його поняття, ознаки. Охарактеризовано зміст нормативно-правової та інституційної (організаційно-правової) складових механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Окреслено сучасні проблеми та тенденції розвитку гендерної політики в Україні. Розкрито проблеми забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті; залучення жінок й особливості їх перебування на військовій службі у Збройних Силах України. Проаналізовано особливості застосування гендерного бюджетування, основним

компонентом якого визначено гендерний бюджетний аналіз. Досліджено питання реалізації гендерно-правової експертизи у вітчизняній практиці; запропоновано етапи реалізації гендерно-правової експертизи

Розкрито теоретико-правові аспекти гендерно обумовленого насильства в Україні загалом та в її Східній частині зокрема. Проаналізовано механізм протидії гендерно обумовленому насильству в зарубіжних країнах. Виокремлено сучасні проблеми та шляхи їх вирішення, тенденції розвитку забезпечення принципу гендерної рівності на рівні місцевого самоврядування у різних сферах. Визначено роль громадських організацій у забезпеченні принципу гендерної рівності. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини та розкрито проблеми у діяльності органів судової влади України у забезпеченні принципу гендерної рівності.

Ключові слова: принцип гендерної рівності, механізм забезпечення принципу гендерної рівності, нормативно-правова складова, інституційна (організаційно-правова) складова, гендерна політика, парламент, збройні сили, гендерне бюджетування, гендерна експертиза, громадські організації, гендерно обумовлене насильство, Європейський суд з прав людини.

SUMMARY

Grytsai I. O. The principle of gender equality and the mechanism of its provision: the theoretical and legal aspect. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Sciences (081 – Law). – The Dnipropetrovsk State University of Internal, Dnipro, 2018.

In the dissertation the theoretical and legal study of the principle of gender equality and the mechanism of its provision was conducted. Through the use of interdisciplinary and cross-sectoral approaches, the content of the principle of gender equality in its interrelation with other related phenomena was disclosed. The complex analysis of doctrinal achievements of domestic and foreign scientists in this field was carried out. The methodological basis for the study of the principle of gender equality and the mechanism for its provision was determined. The structural and functional system of the methodology of the study of the principle of gender equality includes the following levels: general philosophical approaches, general scientific (interdisciplinary), special and legal methods of law.

The theory of the mechanism of ensuring the principle of gender equality was developed; its notions and features were formulated. There was described the content of the normative legal (reflected in the system of the current legislation: the laws of Ukraine, subordinate normative legal acts, international normative legal agreements, the consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine) and the institutional (organizational and legal) (these groups of subjects are classified: 1) the legislative body and its institutions; 2) Head of State and his institution; 3) executive bodies; 4) bodies of judicial power and constitutional justice; 5) law enforcement and human

rights bodies; 6) local self-government bodies; 7) institutes of civil society; 8) international and regional specialised agencies, representative offices, funds and programmes accredited in Ukraine) constituents of the mechanism for ensuring the principle of gender equality. A number of changes to the current legislation were proposed in order to improve the mechanism of ensuring the principle of gender equality.

Current problems, ways of their solution and tendencies of gender policy development in Ukraine were outlined. The definition and correlation of the terms «gender policy», «state gender policy», «municipal gender policy» were revealed. One of the criteria for delimiting these phenomena is to determine their subject composition. Problems of ensuring the principle of gender equality in parliament; the peculiarities of women's integration into the military sphere of different countries of the world and the problems of women's involvement and the peculiarities of their stay in the military service in the Armed Forces of Ukraine were revealed. Peculiarities of the application of gender budgeting were analysed; It was determined that the main component of the work on gender-based budgeting is the gender analysis, the kind of which is considered a gender budget analysis. The issue of realization of gender legal examination in the national practice was researched. The stages of realization of gender legal examination were offered.

The theoretical and legal aspects of gender-based violence in Ukraine in general and in its eastern part in particular were revealed. The mechanism of counteracting gender-based violence in foreign countries was analysed. The modern problems and tendencies of the development of the provision of the principle of gender equality at the level of local self-government in different spheres were singled out. It was proposed to introduce an institution of mediation between gender-sensitive groups of the population, including national minorities, and local authorities, various social and medical institutions, etc.

The role of public organizations in ensuring the principle of gender equality was revealed. A comprehensive analysis of the role of NGOs in ensuring the principle of gender equality made it possible to distinguish their classification according to the following criteria: sphere of activity; status or territory of activity; number of members; purpose of the creation and activity, etc. Public organizations in the context of ensuring the principle of gender equality can exercise direct, advisory, innovative, supervisory influence on state policy. The case of the European Court of Human Rights was analysed, and the problems in the activity of the judicial authorities of Ukraine in the sphere of ensuring the principle of gender equality were revealed. It was emphasised that effective judicial protection of the rights and freedoms of women and men in gender sensitive cases can be carried out by judges who are knowledgeable in issues of gender equality and non-discrimination, which requires the inclusion of appropriate educational disciplines in training programs for judges.

Key words: gender equality principle, gender mainstreaming mechanism, normative and legal component, institutional (organizational and legal) component, gender policy, parliament, armed forces, gender budgeting, gender expertise, civic organizations, gender-based violence, European Court of Justice human rights.